

Ідеал та принципи оптимізації вітчизняної моделі податкової системи

*Корнієнко В., канд. істор. наук, доцент (ВДТУ),
Мараховська Т., ст. викладач (ВФ КТЕІ)*

Чи можна визначити зв'язок між існуючою податковою системою та суспільним ідеалом? На перший погляд — це мезальянс. Але більш глибокий аналіз цього співвідношення дозволяє стверджувати, що, по-перше, податки — одна з найдавніших фінансових категорій; по-друге, умовами їх виникнення є, насамперед, поява та формування держави. В свою чергу на певному рівні рефлексії суспільства формується уявлення про суспільний ідеал, що складається з відповідних системотворчих факторів: політичного, естетичного, економічного тощо. Стосовно останнього зазначимо, що з появою держави виникає потреба в створенні централізованого фонду, який використовується для захисту та інших загальнодержавних потреб. Держава не може існувати без податкової системи, отже уявлення про ідеальну форму держави, та ідеальну податкову систему можна в певній мірі пов'язати на рівні суспільного ідеалу.

На сьогоднішній день податки це єдина форма фінансових відносин між державою та членами суспільства. Податки - є фінансовою категорією. По своїй суті вони являють обов'язкові платежі юридичних та фізичних осіб до різних рівнів бюджету в розмірах, встановлених законодавством. Сутність податків розкривається через їх функції. Як фінансова категорія податки виконують такі функції: фіскальну і регулюючу. В фіскальній функції відображається необхідність податків та їх суспільне призначення.

З точки зору фіскальної функції податки мають бути постійними, стабільними і рівномірно розподілятися між різними рівнями бюджетів. Друга функція податків — регулююча. Суть регулюючої функції полягає у тому, що податки впливають на всі сторони діяльності платників. За допомогою цієї функції здійснюється регулювання і виробництва, і споживання. Тому держава може свідомо користуватися цією функцією для певних пропорцій у соціально-економічному житті суспільства. Для цього на різних етапах розвитку суспільства можуть використовуватися різні податки, змінюватися об'єкти і ставки оподаткування, а також надаватися пільги. Для того, щоб податки в повній мірі виконували свої функції (формували доходну базу бюджету і позитивно впливали на підприємницьку діяльність) формується податкова система. В податковій системі діалектично поєдналися

обидві функції податків. З одного боку, податки мають бути інструментом, який забезпечить бездефіцитність бюджету, а з іншого боку будуть стимулювати підприємницьку діяльність. Це досить складне питання. Адже сама податкова система — це поєднання об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивність зумовлена самою необхідністю та об'єктивністю податків. Суб'єктивність породжується тим, що податкова система створюється конкретними державними органами, тобто конкретними людьми. Людство, на жаль, не створило ідеального податку, в якому б поєднувалися в однаковій мірі і фіскальна, і регулююча функції.

Ще Ману в своїх книгах писав: «... нехай царь не ріже свого власного коріння і коріння інших надмірною жадібністю, бо зрізуючи власний корінь він призводить себе самого та інших до вищого ступеня жалюгідного існування». Тому, створюючи податкову систему, необхідно використовувати різноманітні податки. Кожна держава, відповідно до своєї концепції соціально-економічного розвитку формує податкову систему. На її формування впливає рівень розвитку економіки і соціальної сфери, географічне положення і кліматичні умови, внутрішня і зовнішня політика та багато інших чинників.

Податкова система не є догмою і на різних етапах суспільства можуть використовуватися різні податки, змінюватися об'єкти і ставки оподаткування, надаватися пільги. Україна почала побудову власної податкової системи з 1992 року. Це досить короткий час для створення високоефективної податкової системи. Але в той же час набуто певного практичного досвіду. Зробимо спробу систематизувати та виділити принципи, що дадуть можливість створити в Україні податкову систему, яка б найбільш ефективно функціонувала. На наш погляд, при виборі податків, об'єктів оподаткування та податкових ставок необхідно керуватися слідуєчими принципами: обов'язковість сплати податків. Через цей принцип діє фіскальна функція, яка повинна забезпечити постійне і стабільне надходження коштів до бюджету.

Для того, щоб податки виконували регулюючу функцію необхідно використовувати наступний принцип: стимулювання підприємницької діяльності. Для виконання цієї функції необхідно забезпечити в законодавстві чітке визначення об'єктів оподаткування з метою запобігання випадкам подвійного оподаткування, які знищують стимули для розвитку підприємництва на Україні.

Держава повинна мінімально втручатися в діяльність платника податку. Її завдання — лише контроль за своєчасністю та повнотою сплати податків. На всіх етапах розвитку суспільства стоїть питання: де межа, за

якою податки із стимула перетворюються в гальма. Приведемо висловлювання Адама Сміта: «Кожен податок повинен бути так задуманий і розроблений, щоб він брав і утримував із карманів народу значно більше того, що він приносить в державну скарбницю...» Актуальність цього принципу не зменшується в сучасних умовах. Економіст із Каліфорнійського Університету Артур Леффер обгрунтував залежність доходів бюджету від прогресивності оподаткування. Зростання суми податків приводить не до збільшення доходів бюджету, а, навпаки, до їх зменшення. В цьому випадку стимулюється не зростання виробництва, а шукаються шляхи укриття доходів. Крім того, починається перехід капіталу в інші регіони, адже навряд чи знайдуться підприємці, які будуть здійснювати виробництво заради сплати податків.

Найбільшого поєднання фіскальної і регулюючої функцій можливо досягти використовуючи принципи ефективної податкової системи. Для держави ефективність виражається в повноті та своєчасному надходженні податків до бюджету. Податковий орган повинен мати можливість з мінімальними затратами контролювати сплату податків та максимально попереджати можливості ухилення від сплати податків. Знову безперечна думка Адама Сміта: «Невизначеність оподаткування розвиває нахабство і сприяє підкупності того розгляду людей, які і без того не користуються популярністю...» Для виконання цього принципу необхідно мати чітке податкове законодавство - податковий кодекс, в якому буде визначено податки, які діють на Україні, доступний для розуміння і підприємця, і податківця механізм оподаткування. Причому види податків, об'єкти оподаткування, податкові ставки повинні бути відомі кожному наперед і діяти певний час, тобто бути стабільними. З вищезазначеного виходить наступний важливий принцип: сталість податкового законодавства. Це означає, що податкова система на протязі певного часу повинна дотримуватися визначених орієнтирів у економічному і соціальному розвитку суспільства. Часта зміна податків дестабілізує планування фінансово-господарської діяльності підприємств. Невизначеність в оподаткуванні не дає можливості розробити бізнес-плани, передбачити перспективи економічного розвитку. Цей фактор також гальмує інвестування коштів у розвиток виробництва. Це з точки зору окремих підприємців. Держава в цілому теж потерпає від нестабільності податкового законодавства. Проявляється це в процесі бюджетного планування.

Протягом останніх років (1993-1997) жодного року не було своєчасно затверджено бюджет — основний фінансовий план держави. Стан бюджету загалом впливає не лише на соціальну сферу, а зачіпає життєві інтереси

кожного члена суспільства. Соціально-економічна ситуація в країні може змінюватися, а це викликає необхідність вносити певні зміни і в систему оподаткування. Тому поряд з принципом стабільності в податковій системі стоїть принцип гнучкості. Гнучкість передбачає логічність і обґрунтованість з правової та економічної сторони змін видів податків та механізми їх утримання. В податковій системі не повинно бути крайнощів. Не ламаючи різко механізм оподаткування, а лише вносячи деякі зміни (надання пільг, відстрочок, податкових кредитів), що вимагає життя, створюються умови для підтримки і подальшого розвитку підприємництва.

Всі члени суспільства, відповідно до своїх доходів, зобов'язані брати участь у формуванні бюджету. Тому наступним треба назвати принцип рівності. В нього включається ряд понять: рівність, рівномірність, рівнозначність і пропорційність. Рівність означає недопущення податкової дискримінації відносно окремих платників. Всі юридичні та фізичні особи зобов'язані сплачувати податки, а держава зобов'язана забезпечити єдиний підхід при визначенні податків, об'єктів оподаткування, джерел сплати податку, податкових пільг.

Рівність всіх платників може бути забезпечена в першу чергу через рівномірність охоплення та рівномірність сплати. Рівномірність охоплення передбачає оподаткування різних видів діяльності та різних об'єктів. Об'єктами оподаткування мають виступати доход, майно, споживання, земля, природні ресурси. Рівномірність сплати означає встановлення чітких строків сплати податку. В першу чергу в цьому є зацікавленість держави. Рівномірність сплати повинна забезпечити своєчасне надходження коштів до бюджету. З іншого боку, заздалегідь відомі строки сплати податків дають можливість платнику прогнозувати свою діяльність. Крім вищезазначених понять в принцип рівності вмикається, на наш погляд, рівнозначність та пропорційність оподаткування.

Отже, податки повинні залежати від розміру об'єкту оподаткування, чим і буде забезпечена рівність всіх платників перед державою. В діалектичній протилежності з принципом рівності знаходиться принцип соціальної справедливості. В податковій системі мають місце пільги, мета яких захистити найбільш вразливі верстви населення. Соціальна справедливість реалізується через надання пільг по прибутковому податку, по податку на прибуток для підприємств, які створюють робочі місця для інвалідів. Лише поєднавши в податковій системі вищезазначені принципи, можна збалансувати інтереси держави та членів суспільства.